

Mirza Buljubašić, asistent / Assistant
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije /
Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies
mbuljubasic@fkn.unsa.ba

UDK 340.114

Pregledni naučni rad

**U DOBRIM ODNOSIMA:
POJAŠNJAVANJE TRANZICIJSKE PRAVDE**

**IN GOOD RELATIONS:
CLARIFYING TRANSITIONAL JUSTICE**

Sažetak

Ne postoji univerzalna definicija tranzicijske pravde. Razlike u određivanju pojma postoje između autora i praktičara koji je definišu kao prelazak iz: diktature u demokratiju, i/ili rata u mir, i/ili strukturalnog nasilja i nejednakosti u ravnopravne i nenasilne društvene strukture. Navedene razlike dio su različitih shvatanja nastanka i razvoja misli, te djelovanja tranzicijske pravde. Ovaj rad nastoji opisati i objasniti nastanak i razvoj tranzicijske pravde, njenog pojma, naučne discipline i praktične djelatnosti. U radu se tvrdi da tranzicijska pravda kao pojam nastaje osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, nakon čega se postepeno etablira kao samostalna naučna disciplina, dok praktičnu svrhu ostvaruje tek nakon Drugog svjetskog rata, iako se začeci tranzicijske pravde mogu pronaći mnogo ranije.

Ključne riječi: *tranzicijska pravda, definicija, pojam, nastanak, razvoj, supranacionalna kriminologija.*

Summary

There is no universal definition of transitional justice. Differences among scholars and practitioners in defining transitional justice can be divided to explanations of transitions from: dictatorship to democracy, and/or war to peace, and/or structural violence and inequality to equal and non-violent social structures. These differences are part of dissimilar understandings of the genesis and development of transitional justice. Aim of this paper is to describe the emergence and development of transitional justice, as concept, scientific discipline and praxis. The paper argues that transitional justice as a concept originated in the 1980s, after which it was gradually established as an independent scientific discipline, while its practical purpose was achieved only after the Second World War; although the embryos of transitional justice could be traced much earlier.

Keywords: *transitional justice, definition, term, genesis, development, supranational criminology*

1. Uvod

Za one koji su iskusili, istraživali ili na bilo koji način podržavali pojedince iz postkonfliktnih društava i postkonfliktna društva – kao što su ratom razorene ili diktaturom iscrpljene sredine – odgovaranje za nasljeđa iz prošlosti je od krucijalne važnosti. Odgovori na nasilnu prošlost oblikuju sadašnjost i utječu na budućnost. U proteklim desetljećima pojavili su se različiti načini suočavanja s nasilnom prošlošću, pomirenjem i postkonfliktnom rekonstrukcijom (e. g. izgradnja države i demokratizacija), među njima tranzicijska pravda pozicionirala se kao sistematska akademska i praktična djelatnost. Tranzicijska pravda obuhvata širok spektar procesa u državama koje izlaze iz perioda konflikta (e. g. rat, nasilna pobuna, terorizam) i/ili represije (i. e. diktatura), a čime odgovara za sistematske masovne zločine i (teška) kršenja ljudskih prava, na šta pravosudni sistem, u tradicionalnom smislu, ne može adekvatno odgovoriti.

Tranzicijska pravda je od osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog stoljeća postala prihvaćena kao pristup kojim se globalno adresiraju nasljeđa kršenja ljudskih prava. Nekoliko mehanizama dominira područjem: (i) krivični procesi, (ii) komisije za istinu, (iii) reparacije, (iv) institucionalne reforme, (v) vetting i lustracije, te (vi) komunalno zasnovani mehanizmi.¹ Prvi je retributivni mehanizam, dok su ostali restorativni,² izuzev posljednjeg koji može imati i retributivne i restorativne dimenzije.

Pored generalne prihvaćenosti među naučnicima (e. g. politolozima, pravnicima i kriminolozima) i praktičarima (e. g. zagovarateljima ljudskih prava), neslaganja oko definisanja i genealogije tranzicijske pravde postoje. Neslaganja su rezultat različitih percepcija onoga što tranzicijska pravda jeste i šta treba da čini u određenim (vremenskim) kontekstima. Ovaj rad će nastojati da odgovori na pitanje: šta je to tranzicijska pravda i kako se razvila u samostalnu disciplinu?

2. Definisanje tranzicijske pravde

Kao disciplina, tranzicijska pravda je nastala iz područja koje su pojedini zastupnici društvenih nauka iz kasnih sedamdesetih i početkom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća nazvali „tranzicijskologija“. Ti zastupnici su analizirali političke događaje nastojeći razumjeti probleme s kojima se

---

¹ Pogledati: Buljubašić, M., 2020. Ostvarivanje tranzicijske „komunalne“ pravde: Gacaca sudovi. *Pravna misao*, 1–2, str. 45–75.

² Pogledati: Buljubašić, M. 2020. Mir mirovnim sredstvima: restorativni mehanizmi tranzicijske pravde, *Pregled* 61 (1), str. 101–129.

suočavaju države koje teže ka demokratiji (e. g. Argentina, Urugvaj).³ Najbolji primjer toga je publikacija Guillerma O'Donnella, Philippea Schmittera i Laurencea Whiteheada „Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy – Tentative Conclusions about Uncertain Democracies“, u kojoj se objašnjavaju tranzicije, lažne tranzicije i njeni mehanizmi.⁴

Sve do sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća središnji cilj pokreta za ljudska prava bio je postidiivanje represivnih vlada radi pravednijeg postupanja prema vlastitom stanovništvu. Odgovornost za kršenja ljudskih prava nije bila od centralnog značaja, jer se takvo što nije moglo provesti. Suđenja za izvršene masovne zločine i holokaust tokom Drugog svjetskog rata su izuzetak, ali različite političke promjene tog perioda ne mogu se uklopiti u pojam tranzicijske pravde; više se može govoriti o upotrebi pojmova: „revolucije“, „transferi moći“, „transferi vlasti“, „promjene režima“, „promjene vlasti“, „restauracije“, „reforme“, „nezavisnosti“, „modernizacije“, „tranzicije“ i „politički razvoji“. Termini su obuhvatali promjene iz kapitalizma u socijalizam, iz diktature u demokratiju, iz kapitalizma u tržišnu ekonomiju i slično. Razlike u promjenama i pojmovima bile su zapanjujuće, pa nije postojala specifična praska niti naučna disciplina. Korišteni su i drugi termini kao što je „tretiranje prošlosti“, „suočavanje s prošlošću“, „rad na prošlosti“ i „prelazak preko prošlosti“, kako bi se naznačili određeni prelazni fenomeni.⁵ Tranzicijska pravda je kao pojam bila nepoznata sve do kraja osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, kada se javlja unutar pokreta za ljudska prava. I tada nije imala naziv tranzicijska pravda već „tranzicija u demokratiju“ i „pravda u vrijeme tranzicije“.⁶ Recikliranje navedenih pojmova je utjecalo na shvatanje da je tranzicijska pravda politička, a ne društvena (re)forma; shvaćena kao pravno-institucionalni politički odgovor na represivne vlade iz prošlosti, a ne kao odgovor na socioekonomske dimenzije i razvoj. To je rezultat sloma globalne radikalne ljevice koji je doveo do napuštanja paradigme „klasne borbe“, čije mjesto je zauzela paradigma „ljudskih prava“.⁷ Osamdesete godine su označile kraj represivne vlasti u Južnoj Americi, što je imalo utjecaje na etabliranje tranzicijske pravde i njenog pojma. Pojam nastaje iz potreba južnoameričkih društava da se izvrši demokratska reforma, odnosno

---

³ Arthur, P., 2009. How „Transitions“ Reshaped Human Rights. A conceptual history of transitional justice, *Human Rights Quarterly*, 31, 321–367.

⁴ Pogledati: O'Donnell, G., Schmitter, P., i Whitehead, L., 1986. *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy – Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. John Hopkins University Press.

⁵ Arthur, P., 2009. How „Transitions“ Reshaped Human Rights. A conceptual history of transitional justice, *Human Rights Quarterly*, 31, 321–367.

⁶ United Nations, 2008. What is transitional justice? A Backgrounder.

⁷ Arthur, P., 2009. How „Transitions“ Reshaped Human Rights. A conceptual history of transitional justice, *Human Rights Quarterly*, 31, 321–367.

pokrenu političke promjene. Postojali su i drugi ciljevi, koji su povremeno bili komplementarni, kao što je uklanjanje vojne diktature i uspostavljanje građanske vlasti, kreiranje tržišne ekonomije, uvođenje višepartijskog političkog sistema; ali demokratizacija⁸ političke moći bila je centralna za tranzicijsku pravdu u ovome periodu.

Neki intelektualci su početkom devedesetih godina – nakon što je više od trideset država širom svijeta započelo procese tranzicije ka demokratiji – okončali začetke pojmovnog određenja tranzicijske pravde, naprimjer Samuel Huntington u članku „How Countries Democratize“ opisuje tri vala tranzicija.⁹ Kako navodi Delays, pojam tranzicijske pravde prva je upotrijebila Ruti G. Teitel 1995. u publikaciji „How are the New Democracies of the Southern Cone Dealing with the Legacy of the Past Human Rights Abuses?“,¹⁰ ali se začetnikom smatra Neil Kritz publikacijom „Transitional Justice: How emerging democracies reckon with former regimes“, gdje tranzicijsku pravdu opisuje kao potragu za političkim procesom čija tendencija je društvena stabilnost i pomirenje.¹¹

Tranzicijska pravda je političko-pravni pojam koji zahtijeva kolektivni društveni pristup. Prema Kritz, tranzicijska pravda je nešto što se poduzima u demokratijama u nastajanju; to su stanja koja dovode do promjena vlasti.¹² Siegel smatra da tranzicijska pravda predstavlja odluke i kvalitet pravde koji se izvršavaju kada nova politička vlast ili lideri zamijene diktatorske prethodnike za koje se smatra da su odgovorni za određena krivična djela tokom „trećeg vala demokratizacije“¹³ (i. e. grupa tranzicija iz nedemokratskih u demokratsku vlast u određenom periodu sa mnogo više takvih tranzicija nego u suprotnom smjeru).¹⁴

Elster tvrdi da su takve promjene sistema vlasti prisutne i u dalekoj historiji civilizacije, ali su tek opravdane kroz pozive međunarodnih standarda o ljudskim pravima, ili se smatraju legitimnim ako se provode kroz građansku

---

⁸ Demokratizacija je proces u kojem određeni sistem postaje demokratski.

⁹ Huntington, S., 1991. How Countries Democratize. *Political Science Quarterly*, 106 (4), str. 579–616.

¹⁰ Delays, D., 2015. Što je to tranzicijska pravda? *Političke analize*, 21 (6), str. 51–54.

¹¹ Kritz, N., 1995. *Transitional Justice: How emerging democracies reckon with former regimes*. United States Institute of Peace Press, str. xxiii.

¹² Pogledati: Kritz, N., 1995. *Transitional Justice: How emerging democracies reckon with former regimes*. United States Institute of Peace Press.

¹³ Pogledati: Siegel, R. L., 1998. *Transitional Justice, A Decade of Debate and Experience*. The Johns Hopkins University Press.

¹⁴ Huntington, S. 1991. How Countries Democratize, *Political Science Quarterly*, 106 (4), str. 579.

ili ustavnu demokratiju, ili ako postoji odlučna veza sa normativnim ciljem promovisanja demokratije. Tranzicijska pravda, prema tome, predstavlja prelaz iz jednog oblika političke vlasti u drugi; to su demokratske tranzicije.¹⁵ Teitel, međutim, pobija uvriježeno stajalište da je uspješna tranzicija obilježena pravičnim demokratskim izborima;¹⁶ tranzicijsku pravdu definira kao koncept pravde asociran sa periodima političke promjene, koji karakterišu normativni odgovori na teška kršenja ljudskih prava izvršena od prethodnih vlasti.¹⁷ O'Donnell, Schmitter i Whitehead tranzicijsku pravdu definišu kao prelazak od određene diktature prema sistemu koji je znatno drugačiji od prethodnog. Njihov argument je da tranzicija nakon teških kršenja ljudskih prava nije jednostavan i lagan proces, te da često ne rezultira demokratijom; najbolji primjeri su države Jugoistočne Evrope i Južne Amerike.¹⁸

Piccone smatra da samo uspostavljanje demokratije ima tendenciju da uspostavi balans između odgovora na nasilna nasljeđa vlada iz prošlosti, te integracije žrtava i počinitelja u postkonfliktno društvo.¹⁹ Mark Freeman dodaje da se mogućnosti za dostizanje pravde znatno uvećavaju samo onda kada su mir i demokratija prisutni, a suprotno takve mogućnosti se reduciraju.²⁰ Pablo de Greiff zaključuje da je tranzicijska pravda kompletan i koherentan sistem u kojem različiti ishodi, kao što su priznanje, povjerenje, pomirenje i demokratija, te načini njihove realizacije, mogu postojati u harmoniji i međusobno se podržavati.²¹

Olsen i saradnici smatraju da je tranzicijska pravda skup procesa osmišljenih s ciljem reagovanja na teška kršenja ljudskih prava, koja su nastala uslijed političkih nemira, državnih represija ili oružanih sukoba.²² Roht-Arriaza tvrdi da je to komplet praksi, mehanizama i zabrinutosti koji se pojavljuju u periodu konflikta, masovnih zločina ili represije, a čije usmjerenje je na suočavanju i

---

¹⁵ Elster, J., 2004. *Closing the books: Transitional Justice in Historical Perspective*. Cambridge University Press, str. 1.

¹⁶ Teitel, R., 2000. *Transitional Justice*. Oxford University Press.

¹⁷ Teitel, R. G., 2003. Transitional Justice Genealogy. *Harvard Human Rights Journal*, 16 (1), str. 69–94.

¹⁸ O'Donnell, G., Schmitter, P. C., i Whitehead, L., 1986. *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*. The John Hopkins University, str. 3–19.

¹⁹ Piccone, T. J., 1996. Transitional Justice, *American Journal of International Law* 90, str. 540.

²⁰ Freeman, M., 2008. Šta je to tranzicijska prava? *Fond za humanitarno pravo*, str. 7–11.

²¹ De Greiff, P., 2012. Theorizing Transitional Justice. U: Williams, M. S., Nagy, R., i Elster, J., 2012. *Transitional Justice*. Oxford University Press, str. 31–78.

²² Olsen, T. D., Payne, L. A., i Reiter, A. G., 2010. *Transitional Justice in Balance: Comparing Processes, Weighing Efficiency*. United States Institute of Peace Press.

odgovaranju za teška kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava iz prošlosti.²³

U dvadeset prvom stoljeću pojam tranzicijske pravde je institucionaliziran. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je tokom 2003. upotrijebilo pojam tranzicijske pravde u izvještaju o međunarodnoj vladavini prava. Tome je prethodilo izlaganje britanskog političara Straw na sastanku Vijeća sigurnosti, gdje je istaknuo da je tranzicijska pravda izazov koji nastoji izvući države iz konflikta i transformirati ih u društva zasnovana na pravdi i vladavini prava.²⁴ Ujedinjene nacije u smjernicama za pristupanje tranzicijskoj pravdi navode da je riječ o „široko rasprostranjenim procesima i mehanizmima nastojanja društava da prevaziđu nasljeđe široko rasprostranjenih kršenja ljudskih prava, s ciljem osiguranja odgovornosti, vladavine prava i dostizanja pomirenja.“²⁵

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu omogućava širu definiciju tranzicijske pravde i to kao odgovor na sistemska i rasprostranjena teška kršenja ljudskih prava koja zahtijevaju priznanje za žrtve te promovišu mogućnosti mira, pomirenja i demokratije.²⁶

Ne postoji sveobuhvatna niti univerzalna definicija tranzicijske pravde. U zaćecima dominirale su ideje o tranzicijskoj pravdi kao prelasku iz diktature u demokratiju, da bi tokom formiranja discipline tranzicijske pravde bila povremeno definisana kao dio promjena kojima se okončava nasljeđe masovnih zločina.²⁷ Fischer smatra da su različite definicije tranzicijske pravde rezultat njenog razvoja.²⁸ Tranzicija u demokratiju se vrlo brzo, nakon etabliranja discipline, podrazumijevala; zbog toga su definicije tranzicijske pravde u dvadeset prvom stoljeću, njeno izučavanje i djelovanje usmjeravani ka „tranzicijskoj pravdi masovnih zločina“. Nedostatak jedinstvenog objašnjenja i pretežni centrizam na masovne zločine rezultirao je kritikama da

---

²³ Roht-Arriaza, N., 2006. The new landscape of transitional justice. U: Roht-Arriaza, N., i Mariezcurrena, J., *Transitional Justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice*. Cambridge University Press, str. 1–16.

²⁴ Plotnikov, O., 2017. Defining Transitional Justice: Scholarly Debate and UN Precision, *Lex Portus*, 1 (3), str. 57–58.

²⁵ United Nations, 2010. Guidance note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice, str. 1.

²⁶ International Center for Transnational Justice, 2017. The Former Yugoslavia, Justice and Facts [online]. Dostupno na: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-FormerYugoslavia-Justice-Facts-2009-English.pdf> [10. 12. 2018].

²⁷ Plotnikov, O., 2017. Defining Transitional Justice: Scholarly Debate and UN Precision, *Lex Portus*, 1 (3), str. 57–58.

²⁸ Fischer, M., 2011. Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice. U: Austin, B., Fischer, M., Giessmann, H. J., *Advancing Conflict Transformation: The Berghof Handbook II*. Barbara Budrich Publishers, Opladen/Framington Hills, str. 407.

se tranzicijska pravda definiše isuviše usko,²⁹ isključujući strukturalna i kulturalna kršenja ljudskih prava te socioekonomska isključivanja.³⁰ Tradicionalni pristup tranzicijskoj pravdi uključuje pravosudne i vanpravosudne mehanizme, sa međunarodnim učešćem ili bez njega,³¹ ali ga zasigurno nadilazi.³² Može obuhvatati nepravedna postupanja nastala u nasilnoj prošlosti i nastojanja za transformaciju strukturalnih nejednakosti (e. g. rasne i socioekonomske nejednakosti) i nasilja. To su agende usmjerene prema budućnosti – transformativna pravda. Proširivanjem područja djelovanja tranzicijska pravda može se definisati kao pristup strukturalnim, sistemskim ili masovnim kršenjima ljudskih prava koji pruža pomoć žrtvama i stvara ili poboljšava mogućnosti za transformaciju političkih sistema, sukoba i drugih uvjeta koji su možda bili izvori nasilja ili zločina;³³ njeni odgovori adresiraju posljedice rata, konflikta i represije, te strukturalna i kulturalna kršenja ljudskih prava i nejednakosti.

Mani smatra da su izgradnja mira i pravednog društva nerazdvojni procesi. Ona se referiše na razliku prestanka konflikta (i. e. negativni mir) te otklanjanja strukturalnog i kulturalnog nasilja (i. e. pozitivni mir). Samo pozitivni mir, smatra Mani, može realizovati tranzicijsku pravdu kroz vraćanje i uspostavljanje vladavine prava (e. g. reformama pravosuđa), odgovaranjem za zločine pravosudnim ali i vanpravosudnim načinima (e. g. reparacijama, komisijama za istinu), te adresiranjem odgovora na strukturalne nejednakosti u društvu, koje su dio i/ili produkt konflikta ili represije.³⁴ Postoje i suprotna mišljenja prema kojima bi proširivanje predmeta djelovanja tranzicijske pravde moglo dovesti do nejasnoća u određivanju granica pojma i discipline. Naprimjer, Roht-Arriaza sugerije da bi proširivanje pojma i predmeta tranzicijske pravde na strukturalne i kulturalne nejednakosti u društvu učinilo bilo kakve napore za izgradnju mirnih društava besmislenim.³⁵ Iako postoje

---

²⁹ Mani, R., 2008. Dilemmas of Expanding Transitional Justice, or Forging the Nexus between Transitional Justice and Development, *International Journal of Transitional Justice*, 2 (3), str. 253–265.

³⁰ Vjerovatno zbog toga tranzicijska pravda nije usmjerena prema zapadnim demokratijama i njihovim ulogama u kršenju ljudskih prava.

³¹ United Nations, 2004. Report on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies.

³² United Nations, 2011. Report of the Secretary General on Transitional Justice and Rule of Law in Conflict and Post Conflict Societies.

³³ United Nations, 2008. What is transitional justice? A Backgrounder.

³⁴ Mani, R., 2008. Dilemmas of Expanding Transitional Justice, or Forging the Nexus between Transitional Justice and Development, *International Journal of Transitional Justice*, 2 (3), str. 253–265.

³⁵ Roht-Arriaza, N., 2006. The new landscape of transitional justice. U: Roht-Arriaza, N., i Mariezcurrena, J., *Transitional Justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice*. Cambridge University Press, str. 1–16.

bojazni da bi takvo proširivanje definicije tranzicijske pravde moglo dovesti do preširokog i neodređenog definisanja te područja njenog djelovanja, „tranzicijska pravda ekonomskih, socijalnih i kulturalnih prava i nejednakosti“ postala je dio njene neminovne transformativne paradigme.

3. Predmet i ciljevi tranzicijske pravde

Tranzicijska pravda je samostalno multidisciplinarno i krosdisciplinarno područje. Usmjerena je na reakciju države, društva i pojedinca na masovne zločine i kršenja ljudskih prava, te implicitno na uzroke i uvjete, te pojavne oblike koji su doveli do njih. Prema tome, njen predmet su masovni zločini i kršenja ljudskih prava, odgovori na njih, te u određenoj mjeri akteri (e. g. počinitelji, žrtve, posmatrači i svjedoci), uspostavljanje pomirenja, održavanje mira i kulture sjećanja. U širem smislu to su strukturalne nejednakosti, nasilja, odnosno odgovori na njih.

Tokom začetaka tranzicijska pravda je imala dva cilja: (i) omogućavanje određenog nivoa pravde za žrtve represivne vlasti, te (ii) podržavanje izlaska iz diktatura i jačanje slabih demokratija. Tokom osamdesetih godina tranzicijska pravda je shvaćena kao zaseban način odgovaranja za teška kršenja ljudskih prava od represivne vlasti.³⁶ U prvom pravnom izvoru tranzicijske pravde, u presudi Međumeričkog suda za ljudska prava u predmetu Velásquez-Rodríguez protiv Hondurasa, navedeni su obligatorni osnovi države za zaštitu ljudskih prava koji se mogu razumjeti kao formalno-pravni ciljevi tranzicijske pravde: (i) poduzimanje svih neophodnih mjera u cilju sprečavanja teških kršenja ljudskih prava, (ii) efikasnost u istraživanju činjenica o zločinima, (iii) otkrivanje žrtava i izvršitelja, (iv) pokretanje krivičnih postupaka protiv svih odgovornih lica te organizovanje efikasnog i pravičnog sudskog postupka i (v) kreiranje programa reparacija za žrtve.³⁷ Arthur smatra da konsenzus postoji da pravda djeluje prema konačnom cilju, a to je prelazak u demokratiju,³⁸ ali zanemaruje činjenicu da cilj tranzicijske pravde nije nužno demokratija.

Krajem dvadesetog stoljeća tranzicijska pravda je shvaćena kao područje koje podrazumijeva demokratiju, čiji cilj je uspostavljanje te održavanje (pozitivnog) mira i sigurnosti. S tim u vezi Ujedinjene nacije navode ciljeve

---

³⁶ Arthur, P., 2009. How „Transitions“ Reshaped Human Rights. A conceptual history of transitional justice, *Human Rights Quarterly*, 31, str. 321–367.

³⁷ Popović, D. M., 2009. *Vodič kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini*. Razvojni program Ujedinjenih nacija u BiH.

³⁸ Arthur, P., 2009. How „Transitions“ Reshaped Human Rights. A conceptual history of transitional justice, *Human Rights Quarterly*, 31, str. 321–367.

tranzicijske pravde, a to su: (i) dostizanje određenog nivoa pravde za žrtve i (ii) podržavanje mogućnosti za mir, demokratiju i pomirenje. Podrazumijeva osiguravanje dostojanstva žrtvama, te uspostavljanje garancija za sprečavanje sličnih zločina u budućnosti. Dugoročni ciljevi tranzicijske pravde su promicanje mira, demokratije i pomirenja, pod uvjetom da pomažu u sprečavanju sistematskih kršenja ljudskih prava ili masovnih zločina.³⁹

Produblivanjem i proširivanjem odgovora na nasljeđe nasilne prošlosti kroz transformaciju države ili društva (e. g. odgovaranje za rodnu neravnopravnost, korupciju) moguće je realizovati postkonfliktnu rekonstrukciju, izgradnju mira i rješavanje konflikta. Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu navodi komplementarne ciljeve tranzicijske pravde: (i) uspostavljanje odgovarajućih institucija i oživljavanje društvenog povjerenja u te institucije, (ii) omogućavanje pristupa pravdi, (iii) obezbjeđivanje ravnopravnosti spolnih, rodni i marginaliziranih skupina, kako bi se pokušao realizovati ideal pravednog društva, (iv) poštovanje vladavine prava, (v) institucionaliziranje mirovnih procesa i podržavanje održivih konfliktnih rješenja, (vi) uspostavljanje osnove za problematiziranje uzroka konflikta i marginalizacija, te (vii) unapređenje pomirenja.⁴⁰ Ti ciljevi su centrirani oko žrtve i počinitelja, a odnose se na ostvarivanje prava na istinu (e. g. komisije za istinu, istražni paneli, dokumentovanje, arhivi, historija, knjige i ekshumacije), prava na pravdu (e. g. suđenja za masovne zločine i građanske tužbe), prava na reparacije (e. g. kompenzacije, rehabilitacija, javna izvinjenja, restitucija, obrazovanje), te garanciju neponavljanja (e. g. demokratizacija institucija, demilitarizacija, institucionalna reforma, lustracija i vetting).⁴¹

Ciljevi su veoma često teško ostvarivi, ali nisu beznačajni; njihov značaj ogleda se u naglašavanju načina na koje procesi otkrivaju mogućnosti za realizaciju pravde u postkonfliktnim društvima.⁴² Tranzicijska pravda je proces; ona je način i posrednik za adresiranje masovnih zločina i kršenja ljudskih prava. Ti procesi nazivaju se mehanizmima, a to su najčešće: krivični procesi, najčešće počinitelja, inicijative za kazivanje istine, naprimjer otvaranje državnih arhiva ili uspostavljanje tijela za (dokumentovanje) istine

---

³⁹ United Nations, 2008. What is transitional justice? A Backgrounder.

⁴⁰ International Center for Transnational Justice, 2017. The Former Yugoslavia, Justice and Facts [online]. Dostupno na: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-FormerYugoslavia-Justice-Facts-2009-English.pdf> [10. 12. 2018].

⁴¹ Džidžić, D., 2013/2014. Uloga organizacija civilnog društva u procesima tranzicijske pravde. U: Seizović, Z., i Šimić, G., *Tranzicijska pravda u Bosni i Hercegovini*. Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj.

⁴² McAdams, J. A., 2011. Transitional Justice: The Issue that Won't Go Away, *International Journal of Transitional Justice*, 5 (2), str. 304–312.

ili kreiranje programa reparacija, provjera pojedinaca, naprimjer javnih službenika ili pripadnika sigurnosnih službi, te institucionalne reforme, kao što je prestanak rada ili kreiranje novih institucija.

U kojoj mjeri će se navedeni ciljevi pojedinačno ili skupno realizovati, zavisi od specifičnih konteksta konflikta ili represije, potreba i zahtjeva društva koje traga za postkonfliktnim rješenjima, političkih ograničenja, te ljudskih kapaciteta, institucionalnih i ekonomskih mogućnosti. Navedene težnje ka ciljevima ne znače nužno i realizaciju tranzicijske pravde, niti značajan doprinos ka ostvarivanju istine i pomirenja u zajednici. Mir nije moguće učvrstiti neposredno po završetku sukoba ili ga održati na duži period ako stanovništvo nije uvjeren da postoji potencijal da se, uz podršku legitimnih struktura, pozitivno razriješe zahtjevi za mirno rješavanje konflikta i izvršenje poštenih suđenja. Druga ograničenja mogu biti nedostaci političke volje za reformama, odsutnost nezavisnosti pravosuđa, neadekvatni i nedovoljni ljudski, finansijski i materijalni resursi, nedostatak povjerenja javnosti u vlast, nedostatak poštovanja ljudskih prava te nedostatak mira i sigurnosti. Pablo de Greiff upozorava da tranzicijska pravda ne može ostvariti svoje ciljeve i ideje, osobito ako se drži unutar normativnoga,⁴³ a bivši generalni sekretar Ujedinjenih nacija Kofi Annan u izvještaju o tranzicijskoj pravdi ističe da „malo truda na sprečavanju je neuporedivo djelotvornije nego mnogo truda na liječenju.“⁴⁴

4. Nastanak i razvoj tranzicijske pravde

Začeci tranzicijske pravde mogu se pronaći u Atini 403. prije nove ere. Nakon poraza u Peloponeskim ratovima 404. prije nove ere, Sparta je uspostavila diktaturu – „trideset tirana“.⁴⁵ Tokom osam mjeseci vladavine oko 5% stanovništva Atine je ubijeno, imovina je oduzeta građanima, demokratske ideje su potisnute, a njeni zagovaratelji protjerani. Naredne godine pobunom Atinjana okončana je diktatura, ali je tranzicija u demokratiju postala kamen spoticanja. Organizovana su suđenja tiranima i saradnicima, a privatna svojina je vraćena Atinjanima. Navedeni događaj, za Elstera, predstavlja začetke tranzicijske pravde.⁴⁶

---

⁴³ De Greiff, P., 2012. *Theorizing Transitional Justice*, American Society for Political and Legal Philosophy, 51, str. 31–77.

⁴⁴ United Nations, 2004. *Report of the Secretary General on Transitional Justice and the Rule of Law in Conflict and Post Conflict Societies*.

⁴⁵ Naziv označava grupu oligarha (i. e. vladavina manjine) koji su bili naklonjeni Sparti.

⁴⁶ Elster, J., 2004. *Closing the books: Transitional Justice in Historical Perspective*. Cambridge University Press, str. 9.

I drugi događaji su značajni za razvoj tranzicijske pravde, kao što je restauracija monarhije 1660. nakon diktature lord-protektora: prvo Olivera Cromwella, a zatim njegovog sina Richarda Cromwella, koji su uspostavili republikanski Commonwealth Engleske, Škotske i Irske. Povratkom monarhije uslijedili su odgovori na regicid i nasljeđe diktature. Devet republikanaca je osuđeno na smrtnu kaznu, i to vješanjem, gušenjem u vodi te rezanjem tijela na četiri dijela, a Oliver Cromwell i njegovi bliži saradnici su posthumno obezglavljeni.⁴⁷

Nakon Francuske građanske revolucije 1789. neuspješna tranzicija – obilježena rušenjem monarhije te pokušajima da se uspostavi demokratija – rezultirala je masovnim zločinima i u konačnici diktaturom.⁴⁸ Nakon što je Napoléon Bonaparte 1799. izvršio državni udar te 1804. uspostavio diktaturu, započeti su ratovi sa evropskim državama. Porazom 1814. prognan je na otok Elba, a monarhija je povratila vlast. Elster smatra da restauracija također predstavlja začetke tranzicijske pravde; iako tokom perioda prve tranzicije krivični procesi nisu izvršeni, urađene su provjere i uklanjanja državnih službenika sa pozicija, povrat imovine i u određenoj mjeri novčane reparacije. Naredne godine Bonaparte je pobjegao iz egzila i preuzeo vlast u Francuskoj. Vladavina je trajala stotinu dana, a završila je ponovnim porazom od evropskih snaga, ponovnim egzilom Bonapartea i zatvaranjem na otoku Sveta Helena. Ovim je uspostavljena druga restauracija monarhije, provedeni su krivični procesi protiv Bonaparteovih saradnika.⁴⁹

Arhaični sadržaji tranzicijske pravde mogu se pronaći u antici, srednjem vijeku, pa čak i u dvadesetom stoljeću; to su prelasci iz diktature u demokratiju ili iz stanja konflikta u mir, a sadržani su u načinima odgovora, naprimjer u krivičnim procesima i institucionalnim reformama. Nakon Prvog svjetskog rata pred njemačkim sudovima u Lajpcigu odgovoreno je na izvršene masovne zločine; time su stvorene pretpostavke nastanka i retributivni obrisi tranzicijske pravde. Nakon okončanja Prvog svjetskog rata postavljeni su vrlo teški uvjeti mira.⁵⁰ Mirovnim sporazumom u Versaju (Francuska) Njemačka

---

⁴⁷ Elster, J., 2004. *Closing the books: Transitional Justice in Historical Perspective*. Cambridge University Press, str. 9.

⁴⁸ Nakon što su revolucionari uspostavili ustav i proveli institucionalne reforme, nastale su unutarnje podjele. Žirondinci su smatrali da je revolucija dovršena, a jakobinci su imali suprotno mišljenje. Drugi su bili u većini, te su uspostavili vlast poznatu kao „vladavina terora“, izvršavajući ubistva oko 40.000 neistomišljenika, uključujući i vlastite saradnike revolucionare.

⁴⁹ Elster, J., 2004. *Closing the books: Transitional Justice in Historical Perspective*. Cambridge University Press, str. 9.

⁵⁰ Mir se definiše kao kompleksni, višeslojni i dugoročni proces u kojem je moguće identificirati procese dolaska do mira i mjere da se smanji nasilje i poveća vladavina prava.

je, pored gubljenja svih kolonija, pokrajina i gradova, bila obavezna izvršiti znatne ratne reparacije⁵¹ državama, te ograničiti broj vojnika i naoružanje. Retributivni odgovori bili su neuspješni,⁵² a odšteta i vojna ograničenja nikada nisu u potpunosti i adekvatno provedeni; ovdje je riječ o tranzicijskoj pravdi u nastajanju.

Neadekvatni pravosudni odgovori na masovne zločine Prvog svjetskog rata, težnja pojedinih država ka promjeni granica i eksploataciji resursa drugih država, tendencije ka historijskom revizionizmu i nacistička ideologija samo su neki od razloga koji su doveli do Drugog svjetskog rata. U svjetlu izvršenih stravičnih masovnih zločina, sveobuhvatne krivične istrage protiv počinitelja su provedene, nacistički (i kolaboratorski) *apparatus* je svrgnut, izvršene su strukturalne reforme institucija i zakona te uklanjanje organizacija i pojedinaca povezanih sa nacizmom.

Teitel smatra da se nastanak tranzicijske pravde može pratiti u tri faze. Početak prve faze uzima se 1945, kada su pokrenuta nirnberška⁵³ i tokijska suđenja.⁵⁴ Kažnjavanjem najodgovornijih pojedinaca za masovne zločine tranzicijska pravda se u prvoj fazi pojavljuje kao retributivni odgovor na masovne zločine;⁵⁵ prema Anderliniju, to znači da kršitelji ljudskih prava moraju biti kažnjeni od legitimnog pravosudnog organa ili barem javno priznati odgovornost i moliti javnost za oprost.⁵⁶ U ovom periodu tranzicijska pravda bila je usmjerena na prošlost, jer je kažnjavala počinitelje⁵⁷ za izvršene zločine.⁵⁸

Višeslojnost mira znači da vlade država nisu jedini nosioci mira i njegove izgradnje, već su to i drugi akteri u društvu.

⁵¹ Ratne reparacije su isplate naknada kroz neku vrstu međudržavne razmjene. Najčešće se određuju sporazumima, a izvršava ih poražena strana u ratu. Reparacije u tranzicijskoj pravdi, međutim, podrazumijevaju isplatu naknade ali i druge mjere prema žrtvama kršenja ljudskih prava od odgovornog subjekta.

⁵² Iznimno mali broj lica je procesuiran, dio je oslobođen, a osuđeni su dobili iznimno niske kazne. Naprimjer, pukovnik Karl Heynen je za masovne zločine dobio 10 mjeseci kazne zatvora.

⁵³ Trinaest krivičnih suđenja održanih između 1945. i 1949. pred Međunarodnim vojnim tribunalom u Nirnbergu (Njemačka) s ciljem provođenja nacističkih ratnih zločinaca pravdi.

⁵⁴ U Tokiju (Japan) pred Međunarodnim vojnim tribunalom za Daleki istok dvadeset osam japanskih vojnika i vladinih službenika je procesuirano za masovne zločine.

⁵⁵ Teitel, R. G., 2003. *Transitional Justice Genealogy*, Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 69–94.

⁵⁶ Naraghi, A. S., Conaway, C. P., i Kays, L., 2004. *Transitional Justice and Reconciliation. Inclusive Security, Sustainable Peace: A Toolkit for Advocacy and Action*. Washington DC and London Hunt Alternatives Fund and International Alert, str. 2.

⁵⁷ Zastrajavanje budućih zločina kaznom mogao bi biti element usmjeren ka budućnosti, ali se izrečena kazna određuje prema zločinima izvršenim u prošlosti.

⁵⁸ Teitel, R. G., 2003. *Transitional Justice Genealogy*, Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 69–94.

Iako su pravna opravdanja i procesne inovacije bile iznimno kontroverzne, međunarodna krivična suđenja bila su prekretnica u odgovorima, te presedan za suočavanje sa masovnim zločinima. Naprimjer, nakon Drugog svjetskog rata usvojene i ratificirane su brojne međunarodne konvencije, kao što je Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948,⁵⁹ a na ruševinama Lige naroda⁶⁰ osnovana je nova međunarodna institucija – Ujedinjene nacije.⁶¹

Britanski političar i književnik Winston Čerčil je 1946. održao govor u kojem je naznačio da se „željezna zavjesa“⁶² spustila preko Evrope, ukazujući na napore Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika da onemogući vlastiti i bilo kakav direktni kontakt unutar svoje sfere utjecaja sa (zapadnim) kapitalističkim demokratijama. Početak hladnog rata i prateće političke fragmentacije nagovijestile su dolazak druge faze tranzicijske pravde. Hladni rat se označava kao (posredni oružani)⁶³ ideološki konflikt između kapitalizma i socijalizma, te demokratije i diktature. Narušio je dotadašnje odnose snaga koji su zamijenjeni bipolarnim poretom, razdvojenim na sfere utjecaja Sjedinjenih Američkih Država i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika. Rezultat toga bila je nemogućnost da se tranzicijska pravda, ili barem njeni retributivni elementi, praktično realizuje unutar potencijalnih novih suđenja za teška kršenja teških ljudskih prava. Nasljeđe nirnberških suđenja je ostao historijski presedan.⁶⁴

Tokom hladnog rata nije došlo do stagnacije tranzicijske pravde. Posredni ratovi koji su vođeni od kraja Drugog svjetskog rata do pada Berlinskog zida doveli su do urušavanja represivne vlasti.⁶⁵ Kao rezultat uvedeni su vanpravosudni (restorativni) mehanizmi odgovaranja za masovne zločine. Naprimjer, komisije za pomirenje, kao alternativne forme odgovaranja za

---

⁵⁹ Pendas, D. O., 2009. Seeking Justice, Finding Law: Nazi Trials in Postwar Europe, *The Journal of Modern History*, 81 (2), str. 347–368.

⁶⁰ Liga naroda je osnovana nakon Prvog svjetskog rata. Prva međunarodna organizacija država imala je za cilj očuvanje mira, u čemu nije bila uspješna, jer je počeo Drugi svjetski rat.

⁶¹ Na temeljima Lige naroda, kao posljedica Drugog svjetskog rata, osnovane su Ujedinjene nacije s ciljem prevencije trećeg svjetskog rata te vođenja međunarodne saradnje i diplomatije.

⁶² Željezna zavjesa odnosi se na (imaginarnu) liniju razdvajanja Evrope na dijelove pod utjecajem Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država te drugih zapadnih kapitalističkih demokratija; simbolizirana je Berlinskim zidom.

⁶³ Posredni rat je potaknut od velike sile, ali ona u njemu (direktno) ne sudjeluje.

⁶⁴ Teitel, R. G., 2003. Transitional Justice Genealogy, *Harvard Human Rights Journal*, 16 (1), str. 69–94.

⁶⁵ Leebaw, B. A., 2008. The Irreconcilable Goals of Transitional Justice, *Human Rights Quarterly*, 30 (1), str. 95–118.

masovne zločine, uvedene su prvo u Ugandi 1971, a kasnije u Argentini, Čileu, Čadu i Češkoj Republici.⁶⁶ Teitel tvrdi da procesi demokratizacije i političke fragmentacije karakterišu drugu fazu tranzicijske pravde, osobito ako se uzmu tranzicije nakon 1989. (i. e. kraj hladnog rata⁶⁷); to nisu izolirane promjene u pojedinim društvima niti različiti (građanski) ratovi, oni su podržani međunarodnim politikama moći pod utjecajem raspada Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika.⁶⁸

Fischer zanemaruje odgovore na masovne zločine iz Drugog svjetskog rata, te smatra da tranzicijska pravda nastaje tokom sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća unutar međunarodnog pokreta za ljudska prava.⁶⁹ Prema Arthur, tranzicijska pravda nastaje tek kasnih osamdesetih godina kao rezultat demokratske tranzicije postsocijalističkih društava. U ovome periodu, smatra Arthur, odgovor na kršenja ljudskih prava je transformativan proces, čiji cilj je da se uspostave i unaprijede narušeni odnosi u društvu.⁷⁰ Prema Ujedinjenim nacijama, tranzicijska pravda kao disciplina nastaje kasnih osamdesetih i ranih devedesetih prošlog stoljeća kao odgovor na političke tranzicije u Južnoj Americi i Istočnoj Evropi; aktivisti za ljudska prava i drugi tragaju za načinima efektivnog odgovaranja za sistematsko nasilje vlada iz prošlosti, ali neplanski podržavaju političku transformaciju.⁷¹

U drugoj fazi tranzicijske pravde odgovornost pojedinaca za teška kršenja ljudskih prava nema centralni značaj, već demokratizacija te različiti restorativni načini odgovaranja za masovne zločine kao i razumijevanje vladavine prava na nivou zajednica i uvjeta u njima. Umjesto isključivog fokusiranja na kažnjavanje i počinitelja, tranzicijska pravda u ovoj fazi naglašava žrtvu, pomirenje i restauraciju narušenih odnosa između žrtve i počinitelja, restauraciju odnosa u zajednici i sprečavanje budućih teških kršenja ljudskih prava i masovne zločine.⁷² Krivični procesi zamijenjeni su

---

⁶⁶ Hayner, P., 2011. *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. Routledge, str. 45–48.

⁶⁷ Naziva se i pad Berlinskog zida (i. e. ujedinjenje Njemačke) ili sjeckanje „željezne zavjese“.

⁶⁸ Teitel, R. G., 2003. *Transitional Justice Genealogy*, Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 69–94.

⁶⁹ Fischer, M., 2011. *Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice*. U: Austin, B., Fischer, M., Giessmann, H. J., *Advancing Conflict Transformation: The Berghof Handbook II*. Barbara Budrich Publishers, Opladen/Framington Hills, str. 407.

⁷⁰ Arthur, P., 2009. How „Transitions“ Reshaped Human Rights. *A conceptual history of transitional justice*, Human Rights Quarterly, 31, str. 321–367.

⁷¹ United Nations, 2008. *What is transitional justice? A Backgrounder*.

⁷² Little, D., 2006. *A Different Kind of Justice: Dealing with Human Rights Violations in Transitional Societies*, Ethics & International Affairs, 13 (1), str. 65–80.

kazivanjem istine, dokumentovanjima, reparacijama, reformama države i uklanjanjem pojedinaca koji se dovode u vezu sa sistemom odgovornim za teška kršenja ljudskih prava. Druga faza razvoja tranzicijske pravde često se naziva i „trećim valom demokratizacije“; usmjerena je ka budućnosti, u središtu se nalazi žrtva te rehabilitacija počinitelja i postkonfliktne zajednice.⁷³

U prvoj fazi pravosuđe ima centralnu ulogu, a krivični procesi su bili dominantni odgovor tranzicijske pravde na masovne zločine. Nedostatak efektivne provedbe ratnih reparacija, demilitarizacije i amnestija poslije Prvog svjetskog rata je stvorio pretpostavke za uspostavljanje vanpravosudnih mehanizama u drugoj fazi tranzicijske pravde. Druga faza zanemaruje međunarodna krivična suđenja, ali to ne znači da nacionalno pravosuđe⁷⁴ ne pokazuje odlučnost u primjeni međunarodnog prava u procesuiranju odgovornih lica za teška kršenja ljudskih prava iz nasilne prošlosti. Za razliku od prve faze gdje je tranzicijska pravda bila javna stvar, u drugoj fazi ona postaje privatna stvar. Retribucija se uglavnom zamjenjuje restorativnim modelom, potraga za istinom i odgovornosti dominira. Oprost i pomirenje postaju neizostavan dio njene paradigme.⁷⁵

Sve do kraja hladnog rata tranzicijska pravda sadržajno se ostvaruje putem politike, a ne normi.⁷⁶ Demokratizacija nije bila nužni rezultat političkih procesa kojima se ostvarivala pravda. Naprimjer, u Čileu je 1973. izvršen vojni udar s ciljem uklanjanja demokratski izabranog predsjednika, marksiste Salvadora Aljendea. Nakon ubistva predsjednika uspostavljena je vojna diktatura koja je vršila progon, nezakonita zatvaranja i ubistva neistomišljenika, uglavnom čileanskih marksista.⁷⁷ Rad u području tranzicijske pravde bio je ograničen na institucionalno dokumentovanje suočavanja sa nasilnim vladama.⁷⁸ Kraj hladnog rata omogućio je korištenje

---

⁷³ Teitel, R. G., 2003. Transitional Justice Genealogy, Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 69–94.

⁷⁴ U ovoj fazi nacionalna suđenja obilježena su različitim pravnim neregularnostima i političkim utjecajima, naprimjer retroaktivnom primjenom zakona, selektivnosti pravosuđa i arbitrarnosti suda.

⁷⁵ Teitel, R. G., 2003. Transitional Justice Genealogy, Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 69–94.

⁷⁶ Teitel, R. G., 2003. Transitional Justice Genealogy, Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 69–94.

⁷⁷ Tek okončanjem hladnog rata uspostavljena je Komisija za istinu i pomirenje. Komisija je 1991. usvojila izvještaj u kojem se zagovarala nezavisnost sudstva, usklađivanje normi sa međunarodnim standardima, reforma sigurnosnih i pravosudnih institucija, a rezultirao je i novčanim reparacijama za porodice žrtava.

⁷⁸ Dancy, G., 2010. Impact assessment, not evaluation: Defining a limited role for positivism in the study of transitional justice, International Journal of Transitional Justice, 4 (3), str. 355–376.

dokumentacijske građe s ciljem izvođenja normativnih zaključaka, kako bi se odgovaralo za teška kršenja ljudskih prava i masovne zločine. Naprimjer, tranzicija na evropskom tlu je uglavnom protekla mirno, sa pojedinim izuzecima (e. g. Rumunija). Možda je najbolji primjer Čehoslovačka Republika gdje su korišteni dokumenti obavještajne službe za provjeru i diskvalifikaciju pojedinaca povezanih sa kršenjima ljudskih prava, na osnovu zakona o lustraciji; ujedno se dogodila mirna disolucija države.

Orentlicher navodi da su ljudska prava i međunarodno krivično pravo doprinijeli uspostavljanju tranzicijske pravde kao discipline u posthladnoratovskom periodu, i to zbog: (i) omogućavanja pravde za žrtve teških kršenja ljudskih prava i (ii) podržavanja demokratije. S obzirom na to da je disciplina nastala kao odgovor međunarodnog krivičnog prava na kršenja ljudskih prava, bila je ograničena na forme krivične pravde (i. e. retributivne pravde). To je nužno dovelo do antagonističke debate između mira i pravde, neminovno dovodeći do proširivanja područja djelovanja tranzicijske pravde i njenog normativnog regulisanja;⁷⁹ postala je dio projekta vladavine prava i njenog unapređivanja. S tim u vezi dvije političke dimenzije utječu na vladavinu prava u vrijeme tranzicije: prva, tranzicijski kontekst specifičnih okolnosti koje se odnose na političke i pravne uvjete povezane sa periodima političkih promjena, kao i drugi politički faktori, kao što je lokalni kontekst; druga, lokalni faktori koji utječu na odgovore tranzicijske pravde.⁸⁰ A Bell tvrdi da je „pokušaj pronalaska i artikuliranja zajedničkog pravnog okvira doveo do situacije da detaljan odnos između suočavanja s prošlošću i ustavnog (pre)uređenja... postane dio narativa jednog fenomena kojim se objašnjava prošlost i zadovoljavaju međunarodni standardi.“⁸¹

U posljednjoj deceniji dvadesetog stoljeća masovni zločini izvršeni u Bosni i Hercegovini i Ruandi napravili su radikalnu promjenu u paradigmi tranzicijske pravde, i to iz dva razloga. Prvi, tranzicijska pravda je postala značajna za Ujedinjene nacije. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je osnovalo međunarodne krivične sudove. Drugi, model pravde koji se primjenjuje za države i društva koja prelaze na demokratiju je odbačen. Nakon toga tranzicijska pravda postaje način odgovaranja za destruktivna djelovanja

---

⁷⁹ Orentlicher, D., 1991. Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime, *Yale Law Journal*, 100, str. 2539.

⁸⁰ Ruti, T., 2003. Transitional Justice Genealogy, *Harvard Human Rights Journal*, 16 (1), str. 69.

⁸¹ Christine, B., 2009. Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the ‘Field’ or ‘Non Field’

International Journal of Transitional Justice, 3, str. 5.

koja uznemiruju čitavo čovječanstvo i različite forme teških kršenja ljudskih prava s ciljem restauracije prava, te uspostavljanja i održavanja vladavine prava. Tokom napora za realizaciju mira u Ruandi i bivšim državama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije tranzicijska pravda postaje rasprostranjena i institucionalizirana. Prirodni razvoj međunarodnog sudovanja rezultirao je osnivanjem Međunarodnog krivičnog suda, u čijoj rutini je procesuiranje za najteže zločine protiv čovječanstva. Intervencionizam, naprimjer na Kosovu, postaje dio paradigme pravednog rata, dok preventivni rat, naprimjer „rat protiv terorizma“, zamagljuje razlike između rata i mira, pravednosti i njegovih izuzetaka; to je rezultat univerzalizacije ljudskih prava.⁸²

Krajem dvadesetog stoljeća tranzicijska pravda ne ograničava se na klasičnu antinomiju rat – mir ili nedemokratija – demokratija; mirovni sporazumi proširuju paradigmu i dovode do nejasnih određenja tranzicije, njenog opsega, te pobjednika i gubitnika. Rezultat toga je borba za moć i vlasništvo nad tranzicijskom pravdom. Naprimjer, u Sjevernoj Irskoj je 1998. potpisan mirovni sporazum „Veliki petak“. Nakon toga država je pokrenula zakonske reforme i ispravila propuste prethodnih zakona. Poduzeti su značajni naponi za uspostavljanje mira. Međutim, tranzicijska pravda označena je kao nepoželjna.⁸³ Smatra se da njeni mehanizmi u Sjevernoj Irskoj nisu ništa drugo nego dio irske nacionalne (republikanske) ideje, kojom se diskredituje država, negira i prekraja historija konflikata na irskom otoku.⁸⁴ Nesavršena pravda nije samo očekivana u tranzicionim kontekstima, ona je gotovo zagarantovana.⁸⁵

Tranzicijska pravda je u trećoj fazi dobila globalne dimenzije. Krajem dvadesetog stoljeća brojni mali ratovi, ratovi u vrijeme mira, političke fragmentacije, slabe i propale države pozivaju tranzicijsku pravdu da se internacionalizira, nakon čega ona ulazi u stacionarno stanje.⁸⁶ Svoje praktične implikacije ostvaruje tokom i nakon ratova, političke represije i drugih konfliktnih događaja;⁸⁷ tranzicijska pravda mijenja diskurs iz demokratskih

---

⁸² Teitel, R. G., 2003. *Transitional Justice Genealogy*, Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 69–94.

⁸³ Bell, C., 2000. *Peace Agreements and Human Rights*. Oxford University Press.

⁸⁴ Campbell, C., Aoláin, F. N., i Harvey, C. 2003. *The Frontiers of Legal Analysis: Reframing the Transition in Northern Ireland*, Modern Law Review, 66, str. 317.

⁸⁵ Freeman, M., 2008. Šta je to tranzicijska prava? Fond za humanitarno pravo, str. 7–11.

⁸⁶ Teitel, R. G., 2003. *Transitional Justice Genealogy*, Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 69–94.

⁸⁷ Pogledati: Teitel, R. G., 2014. *Globalizing Transitional Justice*. Oxford University Press.

tranzicija u rezolucije konflikata.⁸⁸ Treća faza podrazumijeva političku i normativnu dimenziju tranzicijske pravde. Počinitelji nisu procesuirani samo pred domaćim sudovima, već i međunarodnim te hibridnim sudovima.⁸⁹ Naprimjer, u Kambodži i Sjevernoj Leoneu oformljeni su hibridni sudovi koji su procesuirali odgovorne za teška kršenja ljudskih prava. Međunarodni krivični sud procesuirao je odgovorne za zločine u Burundiju. U određenim slučajevima krivična suđenja su imala neznatan ili nikakav društveni utjecaj, ali su komplementirani vanpravosudnim mehanizmima, kao što su restitucije imovine, naprimjer u Gruziji, ili amnestije za počinitelje masovnih zločina u Alžiru.⁹⁰ Krivična suđenja omogućavaju odgovornost, dok vanpravosudni mehanizmi stvaraju prostor za demokratski napredak i poštovanje ljudskih prava, kao što su amnestije koje garantuju postkonfliktnu stabilnost. Specifične kombinacije odgovora za nasljeđa nasilne prošlosti, naprimjer: (i) krivična suđenja i amnestije i (ii) krivična suđenja, amnestije i komisije za istinu,⁹¹ mogu dovesti do realizacije određenih ciljeva tranzicijske pravde; u trećoj fazi djelimične ili blanketne amnestije su učestale.⁹²

Tranzicijska pravda, tvrdi Bell, od 2000. postaje etablirana kao disciplina,⁹³ ali Teitel smatra da je već u tom periodu njeno područje normirano, prošireno i sintetizirano na suđenja, komisije za istinu, lustracije i ustavne reforme.⁹⁴ Pod utjecajem je globalizacije i pratećih uvjeta – otežane političke nestabilnosti i masovnog nasilja; diskurs tranzicijske pravde mijenja se iz humanitarne pravde u rasprostranjene konflikte, te pravi doprinos u drugim područjima kao što su izučavanja odgovora na terorizam.⁹⁵ Kako O'Donnell i Schmitter navode, odlučujući momenat u prelasku iz prve u drugu, a zatim u treću fazu tranzicijske pravde bio je neadekvatan odgovor za masovne zločine

---

⁸⁸ Plotnikov, O., 2017. Defining Transitional Justice: Scholarly Debate and UN Precision, *Lex Portus*, 1 (3), str. 57–58.

⁸⁹ Plotnikov, O., 2017. Defining Transitional Justice: Scholarly Debate and UN Precision, *Lex Portus*, 1 (3), str. 57–58.

⁹⁰ International Center for Transitional Justice, Background: No Redress for Victims, Algeria [online]. Dostupno na: <https://www.ictj.org/our-work/regions-and-countries/algeria> [23. 9. 2020].

⁹¹ Olsen, T. D., Payne, L. A., i Reiter, A. G., 2010. *Transitional Justice in Balance: Comparing Processes, Weighing Efficiency*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.

⁹² Olsen, T. D., Payne, L. A., i Reiter, A. G., 2010. *Transitional Justice in Balance: Comparing Processes, Weighing Efficiency*. United States Institute of Peace Press, str. 99–100.

⁹³ Christine, B., 2009. Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the 'Field' or 'Non Field' *International Journal of Transitional Justice*, 3, str. 5.

⁹⁴ Teitel, R., 2000. *Transitional Justice*. Oxford University Press.

⁹⁵ Teitel, R. G., 2003. Transitional Justice Genealogy. *Harvard Human Rights Journal*, 16 (1), str. 69–94.

i kršenja ljudskih prava;⁹⁶ vladavina prava postala je bezuvjetni princip tranzicijske pravde.

Tranzicijska pravda je postala heterogeno i dinamično područje. Tokom razvoja je pronašla zajedničke karakteristike sa pokretima socijalne pravde, područjem konfliktnih rezolucija, izgradnje mira i historijske memorije. Pokreti socijalne pravde primijenili su odgovore na nasljeđa strukturalne nepravde, proširujući predmet tranzicijske pravde, naprimjer na socioekonomsku, rasnu i rodnu nejednakost.⁹⁷ Danas postoje i perspektive koje smatraju da tranzicijska pravda može pronaći svoje mjesto u demokratijama koje nisu izašle iz konflikta, ali u kojima postoje strukturalne nejednakosti i kršenja ljudskih prava, osobito manjina te domorodačkog stanovništva.⁹⁸

U Kanadi je 2007. osnovana Komisija za istinu i pomirenje kao odgovor na narušena ljudska prava domorodačkim narodima u školama;⁹⁹ cilj je bio dokumentovanje historije i dugotrajnih učinaka kanadskog domorodačkog rezidencijalnog školskog sistema na domorodačko stanovništvo. Komisija je omogućila pojedincima, porodicama i zajednici da podijele iskustva iz rezidencijalnih škola. Finalni izvještaj iz 2015. sadržavao je oko sedam hiljada izjava i pet miliona službenih dokumenata, a rezultirao je preporukama, kao što je obnova odnosa i saradnje, poduzimanjem mjera za pomirenje sa domorodačkim stanovništvom i garantovanjem ljudskih prava u skladu sa međunarodnim standardima, što je kanadska vlada uvažila.¹⁰⁰

Tranzicijska pravda je doživjela značajne promjene tokom razvoja. Tokom nastanka samo ograničen broj naučnika i praktikanata djelovao je unutar ograničenog područja. U dvadeset prvom stoljeću područje djelovanja tranzicijske pravde je prošireno, a među njenim akterima nalaze se aktivisti,

---

⁹⁶ O'Donnell, G., Schmitter, P., i Whitehead, L., 1986. *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy – Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. John Hopkins University Press.

⁹⁷ United Nations, 2008. What is transitional justice? A Backgrounder.

⁹⁸ Rice, J., 2011. Indigenous Rights and Truth Commissions, *Cultural Survival Quarterly Magazine* [online]. Dostupno na: <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/indigenous-rights-and-truth-commissions> [28. 9. 2020].

⁹⁹ Nagy, R. L., 2013. The Scope and Bounds of Transitional Justice and the Canadian Truth and Reconciliation Commission. *International Journal of Transitional Justice*, 7 (1), str. 52–73.

¹⁰⁰ Truth and Reconciliation Commission of Canada, 2015. *Honouring the Truth, Reconciling for the Future*. Lorimer.

vladini i religijski službenici, nevladine organizacije i druge ustanove.¹⁰¹ Van Zyl i Freeman su 2002. poredili razvoj tranzicijske pravde sa razvojem biotehnologije. Njihov kritički stav je da tranzicijska pravda prolazi kroz ekstremno brzi razvoj tokom kojeg se etabliraju različiti noviteti zbog čega je, između ostaloga, veoma teško razmotriti kakve efekte i implikacije primjena različitih mjera ima u postkonfliktnim državama.¹⁰²

Zaključak

Tranzicijska pravda pozicionira se oko suočavanja s prošlošću u postkonfliktnim društvima; to se odnosi na uspostavljanje kulture nekažnjivosti, utvrđivanje, promovisanje i objavljivanje istine o događajima iz prošlosti, omogućavanje pravde za žrtve i uspostavljanje mehanizama odgovornosti koji garantuju onemogućavanje ponavljanja masovnih zločina. Razumijevanje mehanizama tranzicijske pravde, kao što su krivična suđenja, reparacije, institucionalne reforme i komisije za istinu, nije dovoljno. Svaki konflikt ima svoje specifičnosti i postkonfliktna ograničenja u odgovorima na nasilnu prošlost, zbog toga i drugi kriteriji mogu biti korišteni. Tranzicijska pravda, prema tome, može biti bilo koja mjera kojom se onemogućava sistematsko kršenje ljudskih prava, adresira se viktimizacija, odgovornost pojedinca za zločin i osigurava neponavljanje, ali implementacija mora biti dio vrijednosti koje dijeli društvo ili barem njegovi većinski dijelovi. Provođenje samo jedne mjere, međutim, neće garantovati efektivnost tranzicijske pravde, već nekoliko komplementarnih koje se kombiniraju.

Kao praktična djelatnost pojavljuje se u retributivnim odgovorima nakon Drugog svjetskog rata, iako su njeni obrisi postojali i ranije. Kao disciplina nastaje iz pokreta ljudskih prava krajem osamdesetih godina. Otvorena pristranost tranzicijske pravde ka ljudskim pravima je dovela do ograničavanja na odgovore kršenja građanskih i političkih prava, zanemarujući ekonomska, socijalna i kulturalna prava, te socioekonomska isključivanja i strukturalna nasilja.

Tranzicijska pravda pojavljuje se u pokušajima da se objasni i ostvari odgovornost u vremenu političkih promjena. Tokom tranzicija dešavaju se isprekidane antinomije rata i mira, nedemokratskog i demokratskog. Njeno područje uključuje i *status quo* tranzicije, čiji izvori su najčešće mirovni

---

¹⁰¹ Teitel, R. G., 2003. Transitional Justice Genealogy. Harvard Human Rights Journal, 16 (1), str. 83.; Bell, C., 2009. Transitional justice, interdisciplinarity and the state of the “field” or “non- Field”. International Journal of Transitional Justice, 3, str. 5–29.

¹⁰² Van Zyl, P., i Freeman, M., 2002. The Legacy of Abuse: Conference Report. U: Henkin, A.H., *The Legacy of Abuse: Confronting the Past, Facing the Future*, str. 3–21.

ugovori, te kršenja ljudskih prava u demokratskim društvima. Tranzicijska pravda je dinamični i participativni proces. Ljudska prava i kršenja istih su pretpostavka tranzicijske pravde, a podržavanje i zaštita su imperativi. Tranzicijska pravda je izazov kojim se balansira prošlost sa sadašnjosti i budućnosti.

Literatura

1. Arthur, P., 2009. How „Transitions“ Reshaped Human Rights. A conceptual history of transitional justice, *Human Rights Quarterly*, 31, 321–367.
2. Bell, C., 2000. *Peace Agreements and Human Rights*. Oxford University Press.
3. Buljubašić, M., 2020. Ostvarivanje tranzicijske „komunalne“ pravde: Gacaca sudovi. *Pravna misao*, 1–2, str. 45–75.
4. Buljubašić, M. 2020. Mir mirovnim sredstvima: restorativni mehanizmi tranzicijske pravde, *Pregled*, 101–129.
5. Campbell, C., Aoláin, F. N., i Harvey, C. 2003. The Frontiers of Legal Analysis: Reframing the Transition in Northern Ireland, *Modern Law Review*, 66, str. 317.
6. Christine, B., 2009. Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the ‘Field’ or ‘Non Field’ *International Journal of Transitional Justice*, 3, str. 5.
7. Dancy, G., 2010. Impact assessment, not evaluation: Defining a limited role for positivism in the study of transitional justice, *International Journal of Transitional Justice*, 4 (3), str. 355–376.
8. De Greiff, P., 2012. *Theorizing Transitional Justice*. U: Williams, M. S., Nagy, R., i Elster, J., 2012. *Transitional Justice*. Oxford University Press, str. 31–78.
9. Delaye, D., 2015. Što je to tranzicijska pravda? *Političke analize*, 21 (6), str. 51–54.
10. Elster, J., 2004. *Closing the books: Transitional Justice in Historical Perspective*. Cambridge University Press.
11. Freeman, M., 2008. Šta je to tranzicijska prava? *Fond za humanitarno pravo*, str. 7–11.
12. Hayner, P., 2011. *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. Routledge, str. 45–48.
13. Haverić, T., 2018. *Liberalna demokratija*, ECLD, Sarajevo.
14. Huntington, S., 1991. How Countries Democratize. *Political Science Quarterly*, 106 (4), str. 579–616.
15. International Center for Transnational Justice, 2017. *The Former Yugoslavia, Justice and Facts*.
16. International Center for Transitional Justice, *Background: No Redress for Victims, Algeria*.

17. Jimeno, R. 2019. *Amnesties, Pardons and Transitional Justice*. Routledge.
18. Kershaw, I., 2000. *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*. Bloomsbury.
19. Kritz, N., 1995. *Transitional Justice: How emerging democracies reckon with former regimes*. United States Institute of Peace Press.
20. Leebaw, B. A., 2008. The Irreconcilable Goals of Transitional Justice, *Human Rights Quarterly*, 30 (1), str. 95–118.
21. Little, D., 2006. A Different Kind of Justice: Dealing with Human Rights Violations in Transitional Societies, *Ethics & International Affairs*, 13 (1), str. 65–80.
22. Mani, R., 2008. Dilemmas of Expanding Transitional Justice, or Forging the Nexus between Transitional Justice and Development, *International Journal of Transitional Justice*, 2 (3), str. 253–265.
23. McAdams, J. A., 2011. Transitional Justice: The Issue that Won't Go Away, *International Journal of Transitional Justice*, 5 (2), str. 304–312.
24. Nagy, R. L., 2013. The Scope and Bounds of Transitional Justice and the Canadian Truth and Reconciliation Commission. *International Journal of Transitional Justice*, 7 (1), str. 52–73.
25. Naraghi, A. S., Conaway, C. P., i Kays, L., 2004. *Transitional Justice and Reconciliation. Inclusive Security, Sustainable Peace: A Toolkit for Advocacy and Action*. Washington DC and London Hunt Alternatives Fund and International Alert, str. 2.
26. O'Donnell, G., Schmitter, P., i Whitehead, L., 1986. *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy – Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. John Hopkins University Press.
27. Olsen, T. D., Payne, L. A., i Reiter, A. G., 2010. *Transitional Justice in Balance: Comparing Processes, Weighing Efficiency*. United States Institute of Peace Press.
28. Orentlicher, D., 1991. Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime, *Yale Law Journal*, 100, str. 2539.
29. Pendas, D. O., 2009. Seeking Justice, Finding Law: Nazi Trials in Postwar Europe, *The Journal of Modern History*, 81 (2), str. 347–368.
30. Piccone, T. J., 1996. Transitional Justice, *American Journal of International Law* 90, str. 540.
31. Plotnikov, O., 2017. Defining Transitional Justice: Scholarly Debate and UN Precision, *Lex Portus*, 1 (3), str. 57–58.
32. Rice, J., 2011. Indigenous Rights and Truth Commissions, *Cultural Survival Quarterly Magazine*.
33. Roht-Arriaza, N., 2006. The new landscape of transitional justice. U: Roht-Arriaza, N., i Mariezcurrena, J., *Transitional Justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice*. Cambridge University Press, str. 1–16.
34. Siegel, R. L., 1998. *Transitional Justice, A Decade of Debate and Experience*. The Johns Hopkins University Press.
35. Teitel, R., 2000. *Transitional Justice*. Oxford University Press.

36. Teitel, R., 2003. Transitional Justice Genealogy, *Harvard Human Rights Journal* 16, str. 69.
37. United Nations, 2004. Report on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies.
38. United Nations, 2008. What is transitional justice? A Backgrounder.
39. United Nations, 2010. Guidance note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice, str. 1.
40. United Nations, 2011. Report of the Secretary General on Transitional Justice and Rule of Law in Conflict and Post Conflict Societies.
41. Van Zyl, P., i Freeman, M., 2002. The Legacy of Abuse: Conference Report. U: Henkin, A. H., *The Legacy of Abuse: Confronting the Past, Facing the Future*, str. 3–21.